

Итоговый балл _____

Шифр _____

(подпись председателя жюри)

Межрегиональная предметная олимпиада Казанского федерального университета
по предмету «Татарский язык»

Очный тур
2018-2019 учебный год
11 класс

I. Фразеологизмнарның мәгънәсен аңлатыгыз. / Объясните значения фразеологизмов. (10 баллов. За каждый верный ответ по 2 балла).

- 1) Баш имәү _____
- 2) Бармак белән санарлык _____
- 3) Баш чатнау _____
- 4) Биш былтыр _____
- 5) Ил агасы _____

II. Күп нокталар урынына тиешле хәрәфләрне куегыз / Вместо многоточий вставьте нужные буквы (5 баллов. За каждую правильно повтавленную букву по 0,5 б).

Кышын да үзенең яшеллеген ...уймый торган нарат агачы астында түмгәк сыман бер өй калкып тора. Беләсезме, аның эчендә берничә йөз мең халык тора. Өйләрәне... ишекләрен алар көнд...зләрен ачык тоталар, ә төннәрен биклиләр, карак керүдән шикләнәләр, кичке салкын керүдән ш...рлиләр. Төне буге чүп-...ар жылысында жылынып яталар да, кояш елмаеп кара...га, ишекләрен тагын тутырып ачалар.

Бүген алар яңа өйгә күченү көнен шатланып бәйрәм итәләр. Кичә уздыралар, дус-ишләрен сыйлылар, тәмле-тәмле ашамлыклар ашыйлар, балдан татлы эчемлекләр эчәләр, ду килеп би...ләр. Зур өстәл тирәли кунаклар т...зелешеп утырганнар. ...әрбер кунакка үз яраткан сый ...әзерләнгән, өстәл өсте аллы-гөлле чәчәкләр белән бизәлгән. (А. Алиштан)

III. Бирелгән тексттан алынма сүзләрне язып алыгыз. / Выпишите из текста заимствованные слова. (10 баллов. За каждый верный ответ по 1 баллу.)

... Алар Кукмара поездында очраштылар. Көтмәгәндә һәм бик сәер булды бу очрашу. Кайсыдыр тукталышта вагонга шаулап бер төркем милиция кешесе килеп керде. Берничәсе автомат тоткан. Йөзләре житди. Һәр кешене берәмтекләп, жентекләп карап баралар. Алар чыгып китүгә вагон эчендә: “Берәү төрмәдән качкан, шуны эзлиләр”, дигән сүз таралды. Сәлимәнең урыны тәрәзә янында иде. Ул утыргычның урта турынарак, янәшәсәндә оеп утырган татар апасына табарак күчте. Әйтерсең, теге качкын бәндә менә хәзер тәрәзәдән килеп керәчәк... (Г.Гыйльмановтан)

IV. Күп нокталар урынына нинди тыныш билгеләре куела? Аңлатып языгыз./ Напишите, какие знаки препинания ставятся вместо многоточий в предложении. (10 баллов. *За каждый правильный знак по 2 балла.*)

Әйе <...> минем ерак бабаларым монда килеп йөргәннәр. "Кодекс куманикус" дип аталган сүзлекне Венеция монахлары минем бабаларым белән аралашу <...> сөйләшү максаты белән төзөгәннәр. Татарларның венециялеләр белән элемтәдә булулары безнең сөйләм телебездә дә күренә. Сабын <...> сапоне <...> пыяла <...> фиала ... (М. Юныстан).

V. Жир сүзеннән сүз ясагыч кушымчалар ярдәмендә ясалган 10 тамырдаш сүз языгыз./ Напишите 10 однокоренных слов к слову **жир**, образованных при помощи словообразующих морфем. (10 баллов. *За каждый правильный ответ по 1 баллу.*)

1) ЖИР	6) ЖИР
2) ЖИР	7) ЖИР
3) ЖИР	8) ЖИР
4) ЖИР	9) ЖИР
5) ЖИР	10) ЖИР

VI. Жәмләләрне тәржемә итегез. / Переведите предложения. (20 баллов. *За каждый верный перевод по 2 балла*)

1) Числитель первой дроби умножить на знаменатель второй.

---

2) Химия изучает молекулярное строение вещества, ищет механизмы формирования новых молекул, синтезируя новые вещества.

---

3) Поговорим о двух способах трансляции.

---

4) Пергамент делался из кожи животных.

---

5) Арифметическое выражение может содержать числовые константы и переменные.

---

6) Аргументы функций всегда пишутся в круглых скобках.

---

7) Идентификаторы переменных состояются из латинских букв и цифр.

---

8) Знакомство с языком программирования.

---

9) В нашей стране первая ЭВМ была изобретена в 1951 году.

---

10) Всё, что мы с вами знаем, мы когда-то узнали от родителей, учителей, из книг, из своего личного практического опыта и сохранили в своей памяти.

VII. Татар әдәби әйтелешенен төп кагыйдәләрен языгыз. / Напишите основные правила татарской орфоэпии (15 баллов. 5 балла - за краткий верный ответ, 10 баллов – за верное обоснование (за каждый элемент).).

Итоговый балл _____

Шифр _____

(подпись председателя жюри)

**Межрегиональная предметная олимпиада Казанского федерального университета
по предмету «Татарский язык»**

**Очный тур (ответы)
2018-2019 учебный год**

11 класс

I. Фразеологизмнарның мәгънәсен аңлатыгыз. / Объясните значения фразеологизмов.

(10 баллов. За каждый верный ответ по 2 балла).

1) Баш имәү	БУЙСЫНМАУ
2) Бармак белән санарлык	АЗ САНДА
3) Баш чатнау	БАШ АБЫРТУ
4) Биш былтыр	БИК КҮПТӘН
5) Ил агасы	АКСАКАЛ, КҮПНЕ КҮРГӘН КЕШЕ

**II. Күп нокталар урынына тиешле хәрәфләрне куегыз / Вместо многоточий вставьте
нужные буквы (5 баллов. За каждую правильно повтавленную букву по 0,5 б).**

Кышын да үзенең яшеллеген **Ж**уймый торган нарат агачы астында түмгәк сыман бер
өй калкып тора. Беләсезме сез, аның эчендә берничә йөз мең халык тора. Өйләренең
ишекләрен алар көнд**Е**зләрен ачык тоталар, ә төннәрен биклиләр, карак керүдән шикләнәләр,
кичке салкын керүдән ш**Ү**рлиләр. Төне буге чүп-**Ч**ар жылысында жылынып яталар да, кояш
елмаеп кара**У**га, ишекләрен тагын тутырып ачалар.

Бүген алар яңа өйгә күченү көнен шатланып бәйрәм итәләр. Кичә уздыралар, дус-
ишләрен сыйлылар, тәмле-тәмле ашамлыктар ашылар, балдан татлы эчемлекләр эчәләр,
ду килеп би**И**ләр. Зур өстәл тирәли кунактар т**Е**зелешеп утырганнар. **Һ**әрбер кунакка үзе
яраткан сый **Х**әзерләнгән, өстәл өсте аллы-гөлле чәчәкләр белән бизәлгән. (А. Алиштан)

Жавап (Дәрес билгеләнгән һәр хәрәф - 0,5 б.): Жуймый, Өйләренең, көнд**Е**зләрен,
ш**Ү**рлиләр, чүп-**Ч**ар, кара**У**га, би**И**ләр, т**Е**зелешеп, **Һ**әрбер, **Х**әзерләнгән.

**III. Бирелгән тексттан алынма сүзләрне язып алыгыз. / Выпишите из текста
заимствованные слова. (10 баллов. За каждый верный ответ по 1 баллу.)**

... Алар Кукмара поездында очраштылар. Көтмәгәндә һәм бик сәер булды бу очрашу.
Кайсыдыр тукталышта вагонга шаулап бер төркем милиция кешесе килеп керде. Берничәсе
автомат тоткан. Йөзләре житди. Һәр кешене берәмтекләп, жентекләп карап баралар. Алар
чыгып китүгә вагон эчендә: “Берәү төрмәдән качкан, шуны эзлиләр”, дигән сүз таралды.
Сәлимәнең урыны тәрәзә янында иде. Ул утыргычның урта турынарак, янәшәсәндә оеп
утырган татар апасына табарак күчте. Әйтерсең, теге качкын бәндә менә хәзер тәрәзәдән
килеп керәчәк... (Г.Гыйльмановтан)

Жавап(табылган һәр сүз - 1 б.): Кукмара, поезд, вагон, милиция, автомат, житди, һәр,
Сәлимә, бәндә, хәзер .

**IV. Күп нокталар урынына нинди тыныш билгеләре куела? / Напишите, какие знаки
препинания ставятся вместо многоточий в предложении. (10 баллов. За каждый правильный
знак по 2 балла.)**

Әйе <...> минем ерак бабаларым монда килеп йөргәннәр. "Кодекс куманикус" дип
аталган сүзлекне венециан монахлары минем бабаларым белән аралашу <...> сөйләшү
максаты белән төзегәннәр. Татарларның Венеция сүздәгәрләре белән элемтәдә булулары
безнең сөйләм телебездә дә күренә. Сабын <...> сапоне <...> пыяла <...> фиала ... (М.
Юныстан).

Жавап (дөрөс билгелэнгән һәр очрак - 2 б.):

- 1) өтер; 2) өтер; 3) сызык; 4) өтер; 5) сызык

V. Жир сүзеннән сүз ясагыч кушымчалар ярдәмендә ясалган 10 тамырдаш языгыз./ Напишите 10 однокоренных слов к слову **жир**, образованных при помощи словообразующих морфем. (10 баллов. *За каждый правильный ответ по 1 баллу*).

1) ЖИРДӘШ	6) ЖИРСЕЗЛЕК
2) ЖИРЛӘҮ	7) ЖИРСҮ
3) ЖИРЛЕ	8) ЖИРСЕТҮ
4) ЖИРЛЕК	9) ЖИРЧӘ
5) ЖИРСЕЗ	10) ЖИРСЕНҮ

VI. Жәмләләрне тәржемә итегез./ Переведите предложения. (20 баллов. За каждый верный перевод по 2 балла)

- 1) Числитель первой дроби умножить на знаменатель второй. **Беренче вакланманың санаучысын икенче вакланманың ваклаучысына тапкырларга.**
- 2) Химия изучает молекулярное строение вещества, ищет механизмы формирования новых молекул, синтезируя новые вещества. **Химия матдәләрнең молекуляр төзелешен өйрәнә; яңа матдәләрне синтезлап, яңа молекулаларның формалашу механизмын эзли.**
- 3) Поговорим о двух способах трансляции. **Трансляцияләүнең ике ысулы турында сөйләшик.**
- 4) Пергамент делался из кожи животных. **Пергаментны хайван тиресеннән эшлэнгән.**
- 5) Арифметическое выражение может содержать числовые константы и переменные. **Арифметик аңлатма саннар һәм үзгәрешлеләрдән тора ала.**
- 6) Аргументы функций всегда пишутся в круглых скобках. **Функция аргументлары һәрвакыт түгәрәк жәяләр эчендә бирелә.**
- 7) Идентификаторы переменных составляются из латинских букв и цифр. **Үзгәрешлеләрнең идентификаторлары латин хәрефләре һәм цифрларыннан төзелә.**
- 8) Знакомство с языком программирования. **Программалау теле белән танышу.**
- 9) В нашей стране первая ЭВМ была изобретена в 1951 году. **Безнең илдә беренче ЭХМ 1951 елда уйлап табыла.**
- 10) Всё, что мы с вами знаем, мы когда-то узнали от родителей, учителей, из книг, из своего личного практического опыта и сохранили в своей памяти. **Без белгән мәгълүматлар кайчандыр эти-эниләребездән, укытучыларыбыздан, китаплардан, үзбездән шәхси гамәли тәҗрибәбездән алынганнар һәм безнең хәтерәбездә сакланып калганнар.**

VII. Татар әдәби әйтелешенең төп кагыйдәләре турында языгыз / Напишите об основных правилах татарской орфоэпии (15 баллов. *5 балла - за краткий верный ответ, 10 баллов – за верное обоснование (за каждый элемент).*).

Жавап:

Татар әдәби теле орфоэпиясендәге кагыйдәләрне төп 4 төркемгә бүлсәң мөмкин.

- 1) Сузык авазларның дөрөс әйтелешенә кагылышлы кагыйдәләр;
- 2) Тартык авазларның әйтелешенә кагылышлы кагыйдәләр;
- 3) Алынма сүзләрнең дөрөс әйтелешенә караган кагыйдәләр;
- 4) Әйтелеш белән язылыш арасында зур аерма булганда кулланыла торган кагыйдәләр.

Беренче төркемгә сингармонизм законы, ирен гармониясе, басымсыз ижектә кыска сузыкларның кыскаруу-редукция, элизия һ.б. га караган кагыйдәләр керә. Мәсәлән, О, Ө авазлары беренче ижектә ачык әйтелеш, калган ижекләрдә алар берәз кыскаралар: [боролош], [бөрлөгән]. һ.б.

Татар телендә тартык авазлар калын яки нечкә булмыйлар, янәшәләрендә килгән сузыкларга бәйлә әйтелешләр. Барлык тартык авазлар да үз әйтелешләрен саклыйлар. Кайбер

Исправления не допускаются

тартык авазларны белдерэ торган махсус хэрэфлэр юк, шунлыктан алар язуда ике яки берничэ аваз өчен тамга булган хэрэф белэн белдерелэлэр. Мәсәлән, “Г”, “К”, “В”. һ.б.

Татар телендә алынма сүзләр, язма тел аша яки сөйләм теле аша керүләренә карап, сөйләмдә кулланылалар. Сөйләм теле аша кергән алынмалар татарчалаштырылып әйтелэлэр. Мәсәлән, карават, кәбестә, самовар һ.б. Язма тел аша кергәннәре исә үзләренң тамыр һәм нигез өлешләрен рус әдәби теле әйтелешендәгечә саклай, ә кушымчаны татарчалаштырып куша. Мәсәлән, секундта министрлык һ.б. Гарәп, фарсы телләреннән кергән сүзләр күбесе татарча әйтелешкә яраклаштырылып әйтелэлэр: [китап], [әммә], [ихтибар] һ.б.

Әйтелеш белән язылыш арасында зур аерма булган сүзләренң дәрәс әйтелешен истә тотарга кирәк. Мәсәлән, [ауу], [гәм], [гилем], [йәнә] һ.б.

VIII. Фактларга таянып, яки матур әдәбият эсәреннән 2дән ким булмаган дәлил китереп, "Татар халкының бөек уллари" дигән темага 80 сүздән ким булмаган иңша языгыз. /Напишите сочинение (не менее из 80 слов) на тему "Великие сыновья татарского народа)". Обоснуйте свои мысли фактами или доводами из 2-х или более художественных произведений (20 баллов).

№	Сочинениене бәяләү критерийлары	Баллар
I	<i>Иңшаның этәлеге</i>	
	Язманың этәлеге темага туры килә. Этәлеге тулысынча ачылган. Икедән артык дәлил бирелгән.	4
	Язманың этәлеге, нигездә, темага туры килә. Этәлеге ачылган. 1-2 гомуми дәлил бар.	3
	Язманың этәлеген бирүдә житди ялгышлар бар. 1 дәлил бар.	2
	Язманың этәлеге ачылмаган яки мисал буларак дәлил язылмаган.	0
II	<i>Иңшаның тел ягы</i>	
	Язманың мәгънәви бөтенлеге, сөйләм бәйләнешлеге, язу эзлеклелеге	
	Эш мәгънәви бөтенлеге, сөйләм бәйләнешлеге һәм язу эзлеклелеге белән характерлана: – логик хаталар юк, язуда эзлеклелек бозылмаган; – абзацларга бүленештә хаталар юк.	2
	Эш мәгънәви бөтенлеге, сөйләм бәйләнешлеге һәм язу эзлеклелеге белән характерлана, ләкин 1 логик хатасы бар, һәм/яки абзацларга бүленештә 1 урында хата бар.	1
	Язмада сөйләм үстерүгә омтылыш бар, ләкин логик хаталарның саны 1 дән артык, һәм/яки абзацларга бүленештә 2 урында хата бар.	0

	Төгэллек һәм сөйләм матурлығы	
	Язмада фикер төгэл, төрле грамматик формалар кулланылган.	2
	Язмада фикер төгэл, Ләкин бер генә төрле сөйләм калыпларыннан файдаланылган, яки язмада төрле грамматик формалар кулланылган, ләкин фикер төгәллеге бозылган.	1
	Сүз байлығыннан тиешенчә файдалана алмаган, бер үк төрле жөмлө калыпларын гына кулланган.	0
III	Грамоталылык	
	Орфографик нормаларның үтәлеше	
	Орфографик хаталары юк (яки тупас булмаган 1 хатасы бар).	3
	Хатасы 2 дән артык түгел.	2
	3-4 хата жибәрелгән	1
	Хаталарының саны 4 тән артык	0
	Пунктуацион нормаларның үтәлеше	
	Пунктуацион хаталары юк (яки тупас булмаган 1 хатасы бар).	3
	1-3 хатасы бар.	2
	4-5 хатасы бар.	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
	Тел нормаларының үтәлеше	
	Грамматик хаталары юк	2
	1–2 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 2 дән артык	0
	Сөйләм нормаларының үтәлеше	
	Сөйләмгә кагылышлы 1 генә хатасы бар	2
	2–3 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 3 тән артык	0
	Этикага кагылышлы нормаларның үтәлеше	
	Этикага кагылышлы хаталары юк	1
	Хаталары бар (1 һәм 1дән күбрәк)	0
	Язмада фактларны бирүдәге төгәллөкнең үтәлеше	
	Фактик хаталары юк.	1
	Фактик хаталары бар.	0
	Язма эш өчен максималь балл	20